

A "Victory" of Socialism?

"VICTORIA" SOCIALISMULUI?

ALFRED BULAI

Many changes, which have been brought about in the central and eastern European countries, have to be referred to the previous ideology, dominant in these societies. Mentalities and cultures have a different pace of change and we may see, in the years to come, their resistance to change. This will be more obvious in the institutional frameworks, which will beg, later on, for more radical changes.

Este cel puțin hilar, dacă nu riscant astăzi, când se vorbește atât de mult despre prăbușirea comunismului, despre reîntoarcerea la capitalism, despre privatizare sau economie de piață, să utilizăm un titlu atât de șocant. Am avut această opțiune nu atât pentru a șoca atât de ieftin cititorul, ci pentru că în opinia noastră există numeroase argumente pentru o analiză teoretică efectuată în această perspectivă.

Nu sîntem nici pe departe apărătorii sau ideologii vreunui sistem politic, ci doar simpli observatori sociali ai fenomenelor social-politice și economice, atât de complexe, care au loc în prezent. Desigur, nu avem nici intenția de a nega evidente indubitabile privind prăbușirea sistemului politico-militar comunist atât în fosta Uniune Sovietică, cât mai ales în Europa Centrală și de Est.

Vrem să subliniem însă că socialismul ca fenomen politic social și cultural a fost și este mult mai complex și că este o iluzie ce ține de un anume diletantism în analiza socială sau de anumite perturbante propagandistice, să considerăm că prăbușirea unor structuri politice a însemnat suprimarea tuturor elementelor componente ale acestora.

Mai mult, vom încerca să demonstrăm că, într-o anumită perspectivă, unele elemente ale fenomenului politico-social și cultural socialist s-au revitalizat astăzi atât în Est cât și, poate ciudat, în Vest, unde în ultimii ani partidele de stînga și centru stînga au căpătat un ascendent deosebit. Nu dorim să valorizăm în nici un fel fenomenele pe care le vom analiza ci doar să le prezentăm și să le explicăm, încercând să ne detașăm de orice fel de atitudini valorizante.

Este necesară la început o anumită clarificare. Ce este sau ce a fost socialismul? Este el o simplă structură politică de conducere a societății? O doctrină? Sau un tip de organizare economică? Este determinant în caracterizarea sa doar tipul de proprietate?

Perspectiva dominației unui anumit tip de proprietate este de sorginte marxistă și într-un fel este normal ca definițiile cele mai uzuale să fie cele elaborate în perimetrul paradigmei marxiste. Este indiscutabil că diminuarea rolului proprietății private în societate a fost o caracteristică de bază a oricărei societăți socialiste. De fapt, pentru a fi foarte corecți, socialismul în sine nu a fost teoretizat de Marx, care doar în "Critica Programului de la Gotha" vorbește lapidar despre socialism ca despre un stadiu intermediar al trecerii la comunism. În această perspectivă, pur marxistă, nici o țară fost comunistă nu a ajuns la comunism ci doar la o organizare de tip socialist. Atât Marx cât și Engels nu au fost niciodată foarte clari în ceea ce privește socialismul, ci doar cei care le-au urmat, atât în planul teoriei marxiste, cât mai ales în cel politic, au soluționat, de regulă pragmatic, diversele probleme sociale concrete.

Desigur, Marx și Engels au schițat procesul trecerii la comunism ca și principiile de bază ale acestuia, printre care desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție constituie elementul fundamental. Conducerea societăților, și mai înainte de toate a revoluțiilor socialiste, de către partide unice care să reprezinte forțe de avangardă care luptă în slujba intereselor proletariatului, constituie un alt principiu de bază. Formarea conștiinței pentru sine a proletariatului, ca parte a conștiinței socialiste, reprezintă și el un obiectiv legitim al acestor transformări sociale. Dincolo însă de teorie și uneori foarte diferit de aceasta, socialismul a existat în realitate. Cum poate fi el caracterizat?

Înainte de toate el este un tip de organizare politică în care rolul dominant îl are o structură politică specială, de regulă un partid unic, care este un sistem închis ce are propriile sale legi de dezvoltare, reguli de selecție a membrilor în sistem, de control și de conducere a lor. Această structură politică a interferat întotdeauna cu o altă structură, politico-militară, care a avut funcții majore în special în ceea ce privește controlul social. Deși nu se recunoaște frecvent aparatul

militar, fie că este vorba de serviciile secrete, fie că este vorba de armată, a reprezentat o componentă de bază, vitală pentru buna funcționare a oricărei societăți socialiste.

Din punct de vedere economic, principiul de bază l-a constituit fără excepție dominația proprietății de stat (socialiste) și diminuarea masivă (practic însă niciodată dizolvată) a proprietății private. Pe de altă parte, statul, ca unic proprietar, era managerul întregii economii, care nu putea să fie decât centralizat condusă și controlată.

Nu mai puțin însă socialismul a reprezentat și un anumit gen de relații sociale ca și un anumit tip de cultură. Promovarea ideologiei marxiste, sau mai degrabă comuniste, neavând de multe ori prea mari legături cu marxismul, a reprezentat unul din obiectivele centrale ale structurilor politice. Și nu trebuie să uităm că propaganda a fost pentru marea majoritate a partidelor comuniste, în multe situații, un obiectiv prioritar chiar în raport cu alte obiective politice sau economice. Scopul central fiind făurirea conștiinței socialiste, ca o nouă formă a conștiinței sociale. Aici găsim în fapt un filon pur marxist, preluat de Marx din filosofia hegeliană, privitor la evoluția conștiinței, de la stadiul de conștiință în sine la stadiul de conștiință de sine și pentru sine, cu aplicabilitate la conștiința de clasă a proletariatului. Toate modificările deci, de la nivelul bazei economice, trebuiau să-și găsească un anumit corespondent la nivelul suprastructurii. Și pentru aceasta era necesară promovarea unui nou tip de cultură.

Dincolo de teorie efectele acestui gen de propagandă au existat în realitate. În plan cultural, spre exemplu, s-au impus, sau s-au afirmat la cote deosebite, noi valori, atitudini și comportamente sociale. Acestea în fapt nu sunt absolut noi. Socialismul nu a apărut pe un teren gol. Și nu este vorba de ideile socialiste de la începutul veacului trecut cât mai ales de gândirea iluministă și poate chiar de însăși cultura modernă care a propus și afirmat tezele egalității între oameni; ale democrației, ale importanței și puterii celor

mulți ș.a.m.d. Se poate spune astfel că într-un fel socialismul este o consecință a modernității, el radicalizând cele mai multe din tezele pe care le-am amintit, ducându-le până la un caracter ușor aberant. Egalitatea a fost dusă până la paroxismul egalitarismului, democrația ca sistem politic în care sunt reprezentate real interesele celor mulți a fost dusă până la ideea conducerii societății nu în numele, ci de către cei mulți, secularizarea a fost transformată în laicizarea forțată a culturii ș.a.m.d. Este indiscutabil, astfel, că socialismul și-a creat propria cultură și nu ne referim doar la cea politică.

După cum se observă din foarte succintă schiță pe care am prezentat-o, socialismul, indiferent de formele pe care le-a îmbrăcat și de diferențierile naționale pe care le-a avut, a reprezentat un fenomen politico-economic și social-cultural deosebit de complex. Să încercăm însă acum să ne întoarcem la realitățile concrete ale prezentului din Centrul și Estul Europei.

Este indiscutabil că în toate fostele țări comuniste structurile politice de conducere au fost serios zdruncinate fiind înlocuite total sau parțial (în special în fosta Uniune Sovietică) cu alte structuri noi. S-a mers uneori, chiar până la negarea oricărei structuri politice comuniste și interzicerea de drept a acestora. Pe de altă parte, pluripartidismul este o realitate în toate fostele țări comuniste. Desigur, cei sceptici pot contraargumenta spunând că, fără excepție, cei care au venit la putere erau membrii ai eșalonului doi, cel mult trei comunist și că membrii noilor structuri, cu excepția câtorva personalități în fiecare țară, au fost membrii ai structurilor comuniste. Aceasta este o realitate, suntem convinși. Marea majoritate a membrilor noilor structuri politice au fost membrii, de regulă puțin importanți, ai vechilor structuri. Nu credem însă că acesta este un argument foarte solid, deoarece în realitate contează tocmai structura și mai puțin membrii componenți ai acesteia. Din această perspectivă este indiscutabil că avem de a face cu noi structuri în toate aceste țări,

și că fără excepție structurile comuniste au fost dizolvate. La fel de adevărat este însă și faptul că poate exista o presiune spre stânga în interiorul noilor structuri, în funcție de ponderea în care acestea au asimilat membrii marcant ai structurilor comuniste.

Pe de altă parte, nu trebuie să uităm nici ceea ce a afirmat V. Pareto la începutul secolului chiar, privitor la aceste momente de profunde transformări sociale. Atunci când o elită este înlocuită cu o alta, noua elită, întotdeauna, va prelua o parte a vechii elite și nici nu poate fi altfel, deoarece nu este posibil și nu a existat nici un exemplu în istorie în care să apară "peste noapte" o nouă elită politică. Dar chiar dacă noua elită politică din Est este, în mai mică sau mai mare măsură, continuatoarea vechii elite, este o realitate indubitabilă că toate aceste societăți, inclusiv în fostul bloc sovietic, s-au îndepărtat irevocabil de comunism.

Ce se întâmplă însă cu structurile politico-militare? Problemele aici sunt cu mult mai complicate și analiza trebuie să fie mult mai nuanțată. În primul rând, în aceste structuri se află o proporție însemnată de profesioniști pe care nici o putere politică nu și-a permis și nici nu și-ar permite să-i schimbe. Mai mult, în unele situații aparatul militar a contribuit activ, cum este cazul României sau al Rusiei, la distrugerea vechilor structuri politice.

Dincolo însă de schimbările în denumire sau de debarcarea unor lideri din ierarhia militară, aceste structuri politico-militare au rămas intacte, fie că este vorba de armată, fie că este vorba de serviciile secrete. Desigur, poate că ele s-au înnoit, în măsura în care poți înlocui eficient în câțiva ani niște profesioniști cu alți profesioniști, și-au schimbat poate unele obiective ale activității lor, dar structurile au rămas în cea mai mare parte neschimbate. Am putea spune că ele s-au adaptat la noile realități și probabil că în vechiul regim acestea au fost unele dintre instituțiile cu cel mai mare coeficient de adaptabilitate. Se poate argumenta că forța lor în societate s-a diminuat sensibil și că rolul lor

astăzi este dominant unul pozitiv. La o analiză atentă vom observa că nu avem nici un argument serios care să justifice o posibilă diminuare a rolului aparatului militar și personal nici nu considerăm că acesta ar trebui să fie un obiectiv prioritar. În privința rolului pozitiv sau negativ disputele pot fi interminabile. O observație de bun simț trebuie făcută însă. Nu a existat nici o singură țară în care rolul predominant al aparatului militar (secret sau nu) să fie negativ pentru acea societate. La fel cum ar trebui spus că tendința de a utiliza specialiști, uneori cu o foarte înaltă calificare, în exercitarea controlului social există în mod natural și la noile structuri politice. Ce este important este însă faptul că aceste structuri se mențin relativ intacte, având propriile lor interese, poate nu atât politice cât economice, că ideologia dominantă în aceste structuri este o ideologie, dacă nu comunistă, cel puțin marcant de stângă, că însăși sistemul de recrutare în aceste structuri, timp de decenii, a permis și susținut această ideologie, prin recrutarea membrilor din categoriile cele mai defavorizate ale populației.

Care sunt noile realități economice? Și în acest caz problemele sunt destul de complexe. Dincolo de ascensiunea economiei private, în ritmuri diferite, de la țară la țară, rolul prioritar al statului a rămas o caracteristică definitorie pentru toate fostele țări comuniste. Diferențierile dintre aceste societăți sunt determinate și de faptul că în perioada comunistă au existat sensibile variații în ceea ce privește ponderea sectorului privat în economiile diverselor țări comuniste, cum este cazul Ungariei sau al Poloniei.

Deși multe din păghiile economiei socialiste au fost desființate sistemul economic de ansamblu păstrează multe din structurile acestei economii. Dincolo de schimbările legislative, statul a rămas, și probabil pentru o perioadă însemnată de timp de acum încolo, principalul proprietar. Mai mult, aparatul birocratico-administrativ ca și cel managerial a rămas în mare parte neatins, chiar dacă unele structuri (în general cele de

planificare și control) au dispărut iar altele și-au schimbat titulatura. Este foarte probabil ca aceste mecanisme să se mențină, în primul rând datorită unui cerc vicios, deoarece, dincolo de transformările de șoc produse imediat după prăbușirea structurilor comuniste, actuala stare de criză, deosebit de profundă, care caracterizează toate aceste societăți constituie o frână socială în schimbarea mecanismelor economice, iar pe de altă parte relansarea economică care poate asigura ieșirea din criză este posibilă în primul rând prin schimbarea acestor structuri economice. Pentru moment însă, situația economică de profundă criză nu pare să se amelioreze substanțial, nicăieri în Est, poate doar cel mult propagandistic.¹

În plan ideologic, ca și valoric-cultural, situația existentă în fostele țări comuniste este cu mult mai interesantă.

S-a acreditat ideea, în ultimii ani, că socialismul s-a prăbușit atât economic cât mai ales ideologic, dat fiind că acesta a propus modele valorice contrare însăși naturii umane, deoarece funcționarea culturii socialiste (uneori negată în sine) a fost defectuoasă și de asemenea atașamentul ideologic față de comunism a fost, pentru cele mai importante categorii ale populației din aceste țări, unul strict formal.

Pentru a analiza obiectiv toate aceste teze este necesar să insistăm asupra unei caracteristici de bază a tuturor societăților socialiste începând chiar cu Rusia sovietică și anume **caracterul duplicitar al socialismului**. În ce constă acest caracter duplicitar? În esență este vorba de un decalaj, și cel mai adesea de o contradicție, între teorie, în fapt ideologie, și practică politică. Ideologia a propus în permanență valori, atitudini și modele politice care nu se regăseau în practica politică, practică care nu de puține ori era contrară tezelor teoretice. Grijă față de om, asigurarea condițiilor de viață, reprezentarea politică a intereselor poporului, democrația politică și cea economică, multe alte libertăți și drepturi fundamentale ale omului au existat

întotdeauna doar la nivelul ideologiei și cu totul accidental în practica politică. S-a ajuns chiar să se "mimeze" în practică comportamente congruente cu ideologia, dar care nu erau efective în viața socială. Astfel liderii politici sau de stat erau "aleși" democratic la orice nivel, indivizii își exprimau opiniile în legătură cu orice aspect politic, social sau economic, erau implicați în conducerea propriilor instituții etc. Dar totul nu era decât o "mimare" a comportamentelor reale, deoarece instituțiile de control social garantau fără excepție rezultatele dorite de putere și în general voința politică a acesteea. Deși se vota foarte des, practic la toate nivelele, votul nu avea nici un fel de semnificație.

Nu dorim să insistăm asupra unor realități care constituie deja un loc comun. Acest caracter duplicitar al socialismului a avut și mai are încă implicații profunde în plan valoric-cultural, în aceste societăți. Și aceasta deoarece, în disputa dintre practică (realitate) și teorie (ideologie), dominantă a fost în realitate cea din urmă. Mulți consideră că practica a fost factorul determinant și că în ideologie, sau cel puțin în valorile centrale ale acesteia, nimeni, sau aproape nimeni, nu credea. Nimic mai fals. Dovada cea mai elocventă este dată de faptul că, în special la schimbarea unor generații de lideri comuniști, aceștia au încercat, reușind sau doar pretinzând, să diminueze acest caracter duplicitar înclinând balanța către ideologie și nu către practica politică. Este vorba de un gen de critică marxistă a comunismului care a început probabil cu N.S. Hrușciov,² primul lider comunist care a criticat modelul stalinist,³ și este de reținut, din perspectiva ideologiei marxiste.

Indiferent de amendamentele care au fost aduse ideologiei comuniste timp de 70 de ani, sau de caracterul formal al acesteia, ideologia comunistă a avut efecte de masă. Cele mai importante categorii ale populației au fost marcate atitudinal și valoric de către propaganda comunistă în toate aceste țări.

La nivel individual, fiecare membru al unei societăți socialiste a trăit el însuși

duplicitar. El era obligat să se atașeze valoric formal de ideologia comunistă și să se integreze eficient în practica socială, contrară cel mai adesea, acesteia. Cel puțin în primele decenii ale comunismului, această contradicție era soluționată, de regulă, în favoarea ideologiei. Chiar dacă ea era perfectibilă, și poate nuanțabilă, ea era considerată validă, iar practica politică trebuia să fie ajustată la aceasta. Toți reformatorii comuniști au încercat în practică, fără succes, acest lucru, întărind și mai mult convingerile populației privind modalitatea de soluționare a acestei contradicții.

Nu dorim să trecem cu vederea faptul că au existat atitudini critice, firești, privind chiar ideologia comunistă, în special față de la monopartidism, în raport cu rolul proprietății de stat și private etc. Cu toate acestea, ținta atitudinilor critice în comunism, pentru categoriile largi ale populației, a constituit-o prioritar **practica politică reală** și nu ideologia.

Pe de altă parte, trebuie să înțelegem că populația, în fostele țări comuniste, nu a fost real integrată politic și că problemele teoretice, în general, nu pot constitui o prioritate pentru categoriile largi ale populației.

Fără îndoială mișcările din Est au pus în discuție însăși ideologia, negându-se comunismul atât ca practică cât și ca teorie. Nu trebuie însă să cădem într-o cursă.

În mișcările dramatice din aceste țări, după 1989, comunismul a fost privit global ca un tip de societate totalitară devenind mai degrabă un gen de cuvânt "urât" care nici nu ar trebui pronunțat, existând chiar o aversitate față de cuvânt ca atare. O analiză mai atentă ne relevă o situație mai complexă.

Prin însăși dimensiunea sa teoretică, culturală, atitudinală, valorică, marxismul (sau comunismul) a reprezentat o adevărată paradigmă, un mod de gândire și de raportare la realitatea socială, paradigmă care nu a încetat să existe doar pentru că s-au prăbușit anumite structuri politice. Și atunci când

analizăm aceste realități, nu trebuie să plecăm de la declarațiile indivizilor, ci de la comportamentele lor reale. Declarațiile nu sunt și nu pot fi decât conforme cu o anumită poziție generală față de evenimentele care au avut sau au loc. Comportamentele corespund însă modului lor de gândire, paradigmei în care s-au format și în care au trăit și care nu se poate schimba într-o perioadă istorică atât de scurtă.

Realitățile din fostele țări comuniste sunt ilustrative în acest sens. Mai mult chiar, mișcările adesea dramatice ce au avut loc în aceste țări, o dată cu prăbușirea structurilor politice, au **revitalizat** în fond, cel puțin anumite elemente ale paradigmei marxiste și anume tezele potrivit cărora oamenii își pot făuri singuri istoria, iar masele populare trebuie să se revolte, să lupte (chiar violent) pentru putere, și mai mult, să încerce să conducă efectiv societatea. Toate aceste tendințe au fost prezente în țările foste comuniste imediat după debutul schimbărilor din Est. În special în România și poate și în Rusia, unde mișcările au avut un puternic caracter dramatic și violent, s-a recristalizat chiar imaginea revoluțiilor socialiste, acestea oferind practic modelele de luptă pentru cei aflați în stradă. Erau de fapt modelele pe care propaganda comunistă le afișase de-a lungul anilor pentru revoltele populare socialiste. Primele lozinci în Revolta populară din Decembrie 1989 din România erau, de exemplu, îndreptate împotriva lui N.Ceaușescu și aproape nesemnificativ împotriva comunismului. Lozinci de genul "Vrem guvern democrat", "Jos guvernul", "Jos Ceaușescu", "Libertate", păreau a fi luate din cărțile de istorie. Și chiar erau, căci ele corespundeau unei imagini pe care indivizii o aveau despre ceea ce părea să fi însemnat o revoltă populară.

Radicalizarea mișcării, în special după 12 Ianuarie 1990, a făcut ca atitudinea critică față de comunism să devină prioritară. Modalitatea în care se acționa continuă însă să corespundă paternului marxist.

În mare măsură, cel puțin la începutul acestor mișcări, în România, ca și în

alte țări ex-comuniste, masele populare doreau în primul rând ceea ce li se promisese propagandistic și nu li se oferise niciodată: alegeri cu adevărat libere, democrație economică, dreptul de a alege și a revoca conducătorii, inclusiv în întreprinderi și instituții, sindicate reale, dar mai ales dreptul de implicare la nivele generale și locale, în structurile de conducere. Modelele de acțiune politică care au guvernat masele în acele momente erau, cu puține excepții, unele comuniste și nu aveau cum să fie altele. Dincolo de declarațiile anticomuniste, probabil foarte sincere, în esență, mișcările din Est au avut o puternică coloratură socialistă.

Pare poate ciudat, dar toate aceste mișcări au fost de stânga și asta de la bun început. Cei care le-au susținut au fost în general membrii ai categoriilor sociale cele mai nemulțumite, cu standarde de viață foarte scăzute, iar cei care le-au condus, direct sau indirect, au luptat exclusiv în numele acestor categorii și, pe de altă parte, nu în puține cazuri, au făcut parte din fostele structuri politice comuniste.

Un rol mai mult sau mai puțin important, l-au avut intelectualii în toate aceste mișcări. Nu trebuie însă să trecem cu vederea nici faptul că o parte importantă a acestora a fost mereu absorbită în structurile politice comuniste și de asemenea, nu trebuie să cădem într-o prejudecată iluministă și să considerăm rolul intelectualilor în mișcările sociale mai mare decât poate fi el în realitate.

Desigur imaginea noilor structuri politice din fostele țări comuniste poate înșela dat fiind că foarte în față au ajuns, au fost lăsați să ajungă sau au fost puși, intelectuali sau nu, personaje cu un trecut dizident deosebit, vechi luptători anticomuniști (acolo unde au existat) sau pur și simplu conducători cu valențe carismatice indiscutabile. Fără excepție acestea sunt doar câteva personaje componente ale unor structuri politice de conducere mult mai complexe care sunt formate în special din membrii eșaloanelor inferioare ale vechilor structuri comuniste.

În scurta istorie de patru - cinci ani a acestor mișcări nu s-au conturat noi ideologii ci doar anumite idei forță, printre care și ideea de distrugere a structurilor comuniste. Suntem totuși în afara unei ideologii și în fapt se acționează după paternul celei vechi. Dovada elocventă este dată de faptul că revigorarea stângii politice, în condițiile pluripartidismului s-a produs în toate aceste țări, și aceasta nu numai datorită condițiilor economice, fără excepție mai proaste decât în 1989, cât și datorită revitalizării valorice a stângii politice.

Vrem să precizăm un aspect deosebit de important. Această revitalizare valorică a paradigmei marxiste nu corespunde unei revitalizări politice a comunismului. Aceasta este o utopie. Nici o societate din Est nu se mai poate întoarce în trecut la comunism. Este vorba de revitalizarea unor valori politice, a unor atitudini sociale și a unor comportamente politice. Un asemenea recul s-a produs foarte des în istorie în cadrul unor mișcări sociale de același tip, și este de altfel destul de normal. Cazul revoluțiilor burgheze din secolele XVII și XVIII este elocvent.

Principalul factor care concură la menținerea paradigmei marxiste de raportare la realitatea socială îl reprezintă absența unor ideologii viabile. Au apărut, bineînțeles, ideologii alternative, dar toate fără excepție sunt importate din occident sau din istorie. Fie că este vorba de liberalism, fie de social-democrație, republicanism sau creștin democrație, șansele ca ele să poată avea relevanță în electorat sunt încă relativ mici și aceasta deoarece ele, de regulă, nu corespund realităților prezente din aceste societăți. În țări în care nu există nici o categorie socială reală a deținătorilor de capital, ci cel mult un număr limitat de posesori și unde capitalul este mai mult dorit în societate decât este prezent, liberalismul ca ideologie nu poate fi decât o glumă. Nu trebuie să fim nici un moment înșelați de faptul că partidele care se consideră reprezentante ale acestor ideologii au obținut rezultate, în multe cazuri notabile, în alegeri.

Populația, la nivel de masă, nu a votat nicăieri pentru liberalism sau pentru social-democrație, ci pur și simplu pentru sau împotriva puterii, pentru reformarea mai rapidă sau mai lentă, sau chiar pentru stabilitate și, nu în ultimul rând, pentru anumite personalități. Acestea au fost uneori carismatice, alteori au avut un trecut "revoluționar" deosebit, mai recent sau mai îndepărtat, așa cum este cazul lui V.Havel în Cehia, Walesa în Polonia și de ce nu Eltin sau Iliescu în Rusia, respectiv România.

Electoratul votează încă, în aceste țări, bipolar, adică pentru sau împotriva celor aflați la putere, fiind centrat pe putere și mai puțin pe ofertă, adesea destul de săracă, a opoziției. Acesta este motivul, printre altele, pentru care, pretutindeni în Est, s-a impus o clasificare deosebit de simplă a liderilor și a partidelor politice în reformatoare și conservatoare, clasificare care este posibil să aibă o anumită consonanță cu realitatea dar care este, indiscutabil, mult prea simplistă pentru a putea fi operantă în analiza socială sau politică.

Considerăm, în altă ordine de idei, că este la fel de greșit să credem că asistăm, în ultimii doi ani, la o revigorare a comunismului, a partidelor de extremă stânga, în Est. Nu este vorba de un triumf al partidelor politice de stânga ci doar de o **atitudine politică** a electoratelor din aceste țări, către stânga. Principala cauză a acestei atitudini o regăsim în poziția dominantă pe care o are încă paradigma marxistă în cultura politică din aceste țări. În realitate, partidele politice, fie de stânga, fie de dreapta sau oricare ar fi ele, **nu au o influență majoră asupra electoratului**. Acesta, prin cultura sa dominantă, tinde să opteze către acele partide sau personalități care par să corespundă mai bine valorilor politice și sociale care caracterizează categoriile cele mai largi ale populației.

Există și excepții așa cum există și numeroși factori locali, naționali dar mai ales internaționali care intervin în ecuația puterii pe care noi am prezentat-o. Nu este locul

pentru o analiză care să ia în calcul și acești factori, motiv pentru care am făcut deliberat abstracție de ei.

Criza Estului nu este prin urmare doar economică ci și ideologică, iar aceasta din urmă pare să fie cu mult mai profundă. O dovadă în acest sens ne-o oferă analiza propagandei partidelor din aceste țări, care ne relevă o situație paradoxală. Aproape la orice partid regăsim, în acțiunile propagandistice, sau chiar în programe, un "amestec" foarte eterogen de elemente ce țin atât de spectrul politic de stânga cât și de cel de dreapta, mergându-se, în același program politic, de la teze de bază ale dreptei politice până la populism. Acesta din urmă aproape că nu lipsește din acțiunile propagandistice ale tuturor partidelor politice, indiferent că sunt la putere sau în opoziție, fiind o dovadă în plus că nici o forță politică nu poate face abstracție, în acest moment, de cultura politică dominantă a electoratului.

Este însă această ascendența deosebită a stângii, din ultimii ani, doar una a Estului? Asistăm, poate paradoxal, după prăbușirea comunismului, la un fenomen ciudat și anume la o revigorare a partidelor și mișcărilor de stânga și centru-stânga din întreaga Europă, un fenomen oarecum similar fiind prezent inclusiv în SUA.

Timp de 70 de ani au existat două lumi separate, două lagăre în terminologia epocii, cel capitalist și cel socialist. Este o iluzie însă să considerăm că nu au existat relații, conexiuni între acestea. Dincolo de cele economice au existat și unele culturale valorice. În fond, la prăbușirea comunismului a ajutat cel mai mult propaganda directă sau indirectă a Vestului, modelele culturale pe care acesta le-a propagat în Est. La rândul lor, modelele culturale socialiste au impresionat, în diverse perioade istorice, mai mult sau mai puțin, Occidentul. Imediat după al doilea război mondial, în special, categorii importante ale populației, printre care foarte mulți intelectuali, din Occident au fost impresionate de modelele culturale și uneori chiar politice din societățile socialiste. Să nu

uităm că revoltele din anii '60, în Occident, au fost unele de stânga și că unii dintre liderii acestora, în numeroase situații, s-au declarat chiar a fi marxiști. Și mai interesant poate, astăzi, după prăbușirea comunismului, multe din aceste modele mai funcționează, iar problemele economice grave care afectează toate economiile occidentale nu fac decât să potențeze aceste tendințe.

În ultimii trei ani socialiștii sau social-democrații au câștigat teren în numeroase țări din Europa. Să fie acest fenomen doar un efect al recesiunii economice occidentale, deosebit de prelungite? Este foarte posibil ca recesiunea să constituie factorul principal. Dar nu trebuie să uităm totuși că noi astăzi trăim într-o lume a interdependențelor, o lume în care modelele culturale se difuzează mediatizat, cu o dinamică și o putere puțin cunoscute în trecut. Chiar în istorie însă, difuziunea, nemediatizată, a avut valori și efecte deosebite, în special în momente de profunde cataclisme social-politice și economice, de genul celor care s-au produs și se produc în Centrul și Estul Europei astăzi. Să nu uităm că revoluțiile burheze din Europa au avut în marea majoritate o dimensiune europeană, și cităm doar cazul cel mai ilustrativ, momentul 1848. Trebuie să înțelegem că fenomenele social-politice, și foarte evident cele economice, în acest secol, nu pot avea decât o dimensiune continentală, sau poate mondială, și două războaie mondiale stau ca argument în acest sens.

Schimbările atât de dramatice din Est, inclusiv din fosta URSS, nu pot să nu influențeze Europa occidentală și poate Occidentul în general. Nu este vorba atât de o luptă împotriva comunismului, sau de tranziția unor societăți de la totalitarism la democrație, ci este vorba de schimbare pur și simplu. Ideea schimbării și transformării cucerește indiferent de particularizările concrete. Modelul luptei, al revoltei populației, al schimbării instituționale, al afirmării unor noi structuri politice, a unor noi grupuri politice, etnice, naționale sau

religioase cucerește grupurile sau structurile sociale similare, oriunde s-ar afla.

Occidentul are cu siguranță destule resurse pentru menținerea propriului echilibru social, dar modelele politice care se propagă și în aceste țări, și care sunt din nou de stânga, uneori chiar socialiste, au căpătat și capătă un teren deosebit. Climatului economic al recesiunii prelungite a potențat, foarte probabil, această tendință. Este ilustrativ poate cazul Statelor Unite, unde nu se poate vorbi de o tradiție socialistă și unde populismul lui B. Clinton a avut câștig de cauză în fața poate a celui mai important președinte american de după Roosevelt, G.Bush.

Din prezentarea pe care am făcut-o până acum sperăm că s-a înțeles că nu avem de-a face cu o revitalizare a socialismului ca tip de societate sau sistem politic, ci a paradigmei marxiste, deci a unui mod de gândire și raportare la realitatea socială. Este necesar să înțelegem că acest mod de raportare nici nu poate fi altul, că, în fond, modelul revoltelor populare este unul ce aparține prioritar acestei paradigme, la fel cum și modelul luptei sindicale și mai ales al implicării sindicatelor, ca instituții ale proletariatului, în lupta politică, este de sorginte socialistă înainte de toate. La fel trebuie spus că actualele structuri sociale din fostele țări comuniste dau câștig de cauză intereselor stângii, prin însăși ponderea în populație a categoriilor sociale defavorizate. În fapt, cea mai importantă categorie, care tinde vizibil, oarecum normal, să se depărteze de paradigma marxistă, o reprezintă intelectualii. Nu este vorba decât de o tendință, diferențiată de la țară la țară, și totodată ea ține prioritar de o dimensiune declarativă. În nici un caz nu trebuie să supraevaluăm forța politică a acestei categorii și nici măcar rolul politic pe care îl poate performa în fostele țări comuniste.

Este foarte posibil deci ca tendința spre stânga să rămână prioritară în aceste societăți, atât timp cât în nici una din aceste țări nu a apărut o clasă de mijloc, majoritară și

puternică și nici atât, o categorie importantă social a deținătorilor de capital. Paradigma marxistă acționează la fel de puternic fără a însemna cătuși de puțin că ar trebui să avem o ascensiune a unor partide comuniste sau foste comuniste. Partidele sau mișcările care pot avea o influență electorală deosebită, în aceste condiții, pot să fie naționaliste, declarativ liberale, civice etc. în măsura în care ele propun un demers politic în consonanță cu paradigma marxistă.

Majoritatea partidelor din Est încearcă astăzi nu atât să creeze și să impună paradigme sociale alternative, cu ajutorul unor noi ideologii **adaptate la realitățile prezente** în aceste țări, cât mai ales să se adapteze, în acțiunile politice, la cerințele culturii politice dominante.

Actuala situație social-politică din aceste țări credem că favorizează revitalizarea și nu diminuarea paradigmei marxiste deoarece în toate aceste societăți se pare că, pentru moment, nu există suficiente resurse ale schimbării, iar sprijinul occidental nu are cum să fie la nivelul necesar Estului. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că promovarea oricăror reforme nu se poate face funcțional decât dacă într-un timp relativ scurt, ele sunt urmate de efecte benefice la nivel economic, reliefate, în primul rând, în îmbunătățirea standardelor de viață. Oamenii nu pot accepta mult timp modele ale schimbării care nu par a avea consecințe pozitive asupra condițiilor lor de viață. Drama însă este aceea că modelul acestor standarde este unul occidental, oferit cu dărmicie propagandistic de către Occident, decenii de-a rândul, model care nu poate să devină real pentru Est decât în câteva decenii.

Cum vor evolua politic, economic și ideologic societățile din Est? Este o întrebare care cu greu își poate găsi un răspuns tranșant astăzi. Ceea ce putem afirma foarte tranșant este doar faptul că sistemul politic comunist s-a prăbușit, că reînnoirea la comunism, cel puțin la modelele cunoscute, nu mai este posibilă pentru nici o țară ex-comunistă, că nu există astăzi suficiente resurse economice, politice și ideologice pentru ieșirea rapidă din

criză, că dominantă și revitalizată este în fond, paradigma socialistă, sau oricum, dacă nu place termenul, de stânga, că Occidentul, că vrea sau nu vrea, va fi treptat antrenat în criza Estului, că va intra el însuși într-un timp al schimbărilor, schimbări ce vor fi foarte

diferite de cele din Est, dar care vor fi și ele influențate de cultura politică de stânga, cea care în fond corespunde cel mai bine, sau doar pretinde acest lucru, momentelor de puternică instabilitate socială ca și în general schimbărilor politice dramatice.

Note și bibliografie

1. Sau artificial cum este de exemplu cazul Poloniei prin anularea datoricii externe și nu printr-o relansare economică reală.
2. Critici la adresa practicii politice comuniste au existat chiar de la început, în special în timpul lui Stalin. Este suficient să amintim de L.D. Trotsky sau N. Bukharin.
3. În fapt modelul aproape universal al practicii politice comuniste, indiferent de nuanțările pe care le-au făcut reformatorii de mai târziu.